

რუსუდან გერსამია

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი (საქართველო)

Rusudan Gersamia

Ilia State University (Georgia)

rgersamia@iliauni.edu.ge

თავაზიანი მიმართვის სოციოლინგვისტური წესები მეგრულსა და ლაზურში¹

Sociolinguistic Rules of Polite Address in Megrelian and Laz²

Submitted 25.05.2025 Accepted 01.08.2025

DOI: 10.55804/jtsu.15120473.2025.18.05

Abstract

The sociolinguistic rules of polite address, based on the principles of alternation and co-occurrence, were developed by the American linguist Susan Ervin-Tripp. The present paper attempts to verify these rules in two unwritten languages of the Kartvelian group – Megrelian and Laz. In the languages under analysis, the inventory of address forms includes nominal, pronominal and verbal elements. In establishing the rules of address, particular importance is given to their interaction with grammatical number, especially the use of plural forms. In Megrelian, polite and familiar terms show the following alternation patterns:

(1) Nominal terms: *p'at'on*_±FN / FN

(2) Pronominal terms: *tkva* (V) / *si* (T)

(3) Verb terms: *zoʒ*- (polite root)_±-*t* (PL) / *rt*- (go, stand up, be)_±-*t* (PL);

tk- (say)_±-*t* (PL);

xod- (sit)_±-*t* (PL)

In contrast, Laz displays only one type of alternation (1): Nominal terms: *±*FN-*effendi* / FN; Unlike Megrelian, Laz lacks both a T-V opposition and semantically polite verb roots.

The following co-occurrence rules can be stated for Megrelian:

- 1.1. If a speech act contains a predicate based on the root *zoʒ* (used as a polite verbal term of address), it co-occurs with either a T or V pronoun and a polite nominal term of address;

¹ ნაშრომი ქვეყნდება შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით [FR-23-5495, „მიმართვის სისტემები მეგრულსა და ლაზურში“].

² The publication is part of the project “Address Systems in Megrelian and Laz”, which is being implemented with the financial support of the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (FR-23-5495).

- 1.2. If a speech act contains the nominal term $\pm$ FN, it co-occurs with either a *zoḡ*-based verb or another verb marked with $+t$ (honorific marker); in this case, the co-occurring pronoun used is *tkva* (V);
- 1.3. If a speech act contains any other predicate marked with the suffix $-t$ and refers to a single addressee, it co-occurs with *tkva*, indicating that the suffix is an honorific marker. Conversely, if *tkva* is used for a single addressee, it necessarily co-occurs with either a *zoḡ*-based verb or another verb marked with $+t$ (honorific marker).

As for Laz, since the T-V opposition is not expressed and there is no *zoḡ*-root in the language, a single rule can be established based on the principle of co-occurrence, taking into account forms of address: $+FN$ *efendi* (polite only); $-FN$ (either polite or familiar).

Keywords: *sociolinguistic rules, polite address, Megrelian, Laz*

შესავალი

მიმართვა არის მოუბარი პირის აღნიშვნის საშუალება, რომლის გამოსახატავად გამოიყენება მრავალფეროვანი ენობრივი ინვენტარი: სხვადასხვა მეტყველების ნაწილი, ნაირგვარი შედგენილობისა და სირთულის შესიტყვებები, განსხვავებული სინტაქსური კონსტრუქციებითა თუ პოზიციებით. მიმართვის გამომხატველ ერთეულთა ფუნქციონირება ეფუძნება წესებს, რომლებიც ქმნიან არა მხოლოდ გრამატიკულ-რელაციური, არამედ სოციოლინგვისტური ფაქტორებით შეპირობებულ სისტემას, ვინაიდან მიმართვა გაჯერებულია ამა თუ იმ ენაზე მოლაპარაკე საზოგადოებისთვის დამახასიათებელი სოციალურ-კულტურული, ისტორიული თუ ეთნიკური ღირებულებებით და ამდენად წარმოადგენს სოციალურ და ეთნოკულტურულ მარკერს. მიმართვა არ გულისხმობს მხოლოდ ინფორმაციის გაცვლას, არამედ გამოიყენება სოციალური ურთიერთობისათვის; გვიჩვენებს სოციალური ფაქტორების გავლენას ენაზე (მალინოვსკი 1923).

წინამდებარე ნაშრომი ეხება მეგრულ და ლაზურ ენებში თავაზიანობის ადრესატ-რეფერენტ[ებ]ს, რომელთა ლექსიკურ-გრამატიკული გამომხატვა შეპირობებულია ადრესანტის სოციოლინგვისტური დამოკიდებულებითა და განწყობით მის/მათ მიმართ.

პ. ბრაუნისა და ს. ლევისონის თანახმად, თავაზიან ფორმაში იგულისხმება კომუნიკანტებს შორის არსებული ფარდობითი სოციალური სტატუსის პირდაპირი გრამატიკული კოდირება (ბრაუნი, ლევისონი 1987:179) და მისი შინაარსი ენათა უმრავლესობაში უკავშირდება მრავლობითობის ცნებას, რასაც ადასტურებს ტერმინი *pluralis honorificus* „თავაზიანი მრავლობითი“ (კიკვიძე 2015:22); სპეციალისტთა ნაწილისათვის ამ ორი კატეგორიის ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად არსებობა მთლად ცხადი არ არის, რა დროსაც ღირებულია გრამატიკული წესების გამოყოფა

ფორმალური და ფუნქციური თვალსაზრისით (კიკვიძე, ჭანტურია 2003; კიკვიძე 2015:29).

ნესების დადგენის მეთოდოლოგია

მეგრულსა და ლაზურში მიმართვის ინვენტარი ლექსიკურ დონეზე წარმოდგენილია *სახელებით, ნაცვალსახელებითა და ზმნებით*, რაც თანხვედრაშია ფრიდერიკე ბრაუნის საკლასიფიკაციო სისტემასთან (ბრაუნი 1988).¹ საანალიზო ენებშიც გრამატიკულ დონეზე ღირებული ჩანს მრავლობითობის საკითხებთან კვეთა (მაგ.: ლექსიკურად და ფორმოზოგრაფიულად გამოხატული მრავლობითი ზმნაში, მრავლობითობის ნეიტრალიზაცია ნაცვალსახელებში...). სწორედ *ალტერნაციის*, როგორც პარადიგმატულად ჩანაცვლებად ენობრივ ერთეულთა მიმართებების, და *კო-ოკურენციის* (თანაპოვნირების: ზ. კიკვიძე), როგორც სინტაგმატიკურად თავსებადი ლოგიკურ-კოჰერენტული მიმართებების, დამდგენ პრინციპებს ეფუძნება *მიმართვის სოციოლინგვისტური ნესები*, რომლებიც პირველად შეიმუშავა ამერიკელმა სოციოლინგვისტმა ს. ერვინ-ტრიპმა (ერვინ-ტრიპი 1969; ერვინ-ტრიპი 1972); ხოლო იგივე ნესები ქართული ენისათვის დადგენილია ზ. კიკვიძის მიერ (კიკვიძე 2015:34-42). წინამდებარე პუბლიკაცია არის ამავე ნესების ვერიფიცირების ცდა კიდევ ორი ქართველური ენის, მეგრულისა და ლაზურისათვის. ეს ენები უმწერლობაა, რაც სტანდარტული სალიტერატურო ქართულისგან განსხვავებული ნესების არსებობასაც გვაპყრობს.

მეგრული და ლაზური მიმართვის სოციოლინგვისტური ნესების ანალიზი

საანალიზო ენებში მეორე პირისა და კუთვნილების ნაცვალსახელები (*სი თქვა* „შენ – თქვენ“, *სქანი – თქვანი* „შენი – თქვენი“) რეფერენტთან მიმართებით გულისხმობს არა მხოლოდ გრამატიკულ, არამედ სოციოლინგვისტურ დიქტომიას; კერძოდ, მრავლობითის ფორმა ითვლება თავაზიანი მიმართვის ფორმად და საფუძველია T/V^2 ანუ შენ/თქვენობით შეპირისპირებისათვის. ცხადია, ნაცვალსახელები ფუნქციონირებენ არა მხოლოდ დამოუკიდებლად, არამედ სახელებთან და ზმნებთან ერთად, რომლებიც ასევე ქმნიან მხოლოდობით-მრავლობითის ოპოზიციას რიცხვის გრამატიკული კატეგორიის მარკირებით. თავაზიანობის გამოხატვა კი ეფუძნება ნაცვალსახელურ [PRN], სახელურ [N] და ზმნურ [V] ფორმათა ურთიერთქმედებისა და თანაფუნქციონირების ნესებს, რომლებიც რეფერენციალურია და დგინდება ადრესანტთან მიმართებით.

¹ ფრიდერიკე ბრაუნის საკლასიფიკაციო ჩარჩოს მიხედვით, მეგრული მიმართვის ფორმების აღწერისათვის იხ.: ფაჩულია 2012; მეგრულისა და ლაზურისათვის – გერსამია, გოგია 2025.

² ლათინური T – tu „შენ“, V – vos „თქვენ“ ტერმინებისათვის იხ. ბრაუნი, გილმანი 1960.

I. ალტერნაციაზე დაფუძნებული ნესები

ალტერნაცია გულისხმობს პარადიგმატული მიმართებების დადგენას ლექსიკური და ფორმოზოგიკური ცვლადების ჩანაცვლების გზით, რაც ანალიზისას მოიცავს ვერტიკალურად შეპირისპირებული რამდენიმე შესაძლო ვარიანტის დაშვებას; მეგრულში მიმართვის თავაზიანობის გამოხატვის გამოვლენა შესაძლებელია თავაზიან და ფამილარულ ლექსემათა **ალტერნაციის** გზით შემდეგი სამი მოდელის გათვალისწინებით:

(1) სახელებში: *პატონი* + საკუთარი სახელი / საკუთარი სახელი

(2) ნაცვალსახელები: *თქვა* (V) / *სი* (T) ; *თქვანი* (V) / *სენი* (T)

(3) ზმნები: *ზოჯ-* $\pm$ -თ (PL) / *რთ-* $\pm$ -თ (PL) „სვლა, ადგომა, ყოფნა“;

თქ- $\pm$ -თ (PL) „თქმა“;

ხ- / *ხე-* / *ხოდ-* $\pm$ -თ (PL) „ჯდომა“.

აღნიშნულ პარადიგმაში თავაზიანობის სემანტიკა კოდირებულია სიტყვაში *პატონი* „პატონო“ და ის შეიძლება ჩანაცვლდეს ნებისმიერი მაღალი იერარქიის აღმნიშვნელი სახელით, ასევე *ზოჯ-* ძირში, რომლისგანაც წარმოიქმნება სხვადასხვა სემანტიკის თავაზიანი ფორმა. არსებითად ამავე მოდელს ეყრდნობა ლაზურიც, მხოლოდ მესამე (3) ვარიანტის შეზღუდვით, რაც კარგად ვლინდება ქვემოთ გაანალიზებულ მაგალითებში.

1. **ალტერნაციული პარადიგმები** მოდელისათვის [N/PRN + V] განსხვავებულია მეგრულსა და ლაზურში:

1.1. მეგრულში მოსვლა-მოზრდნების გამომხატველი ორი ზმნა მონაცვლეობს განსხვავებული ძირეული ინვენტარით: **მოზოჯ-**ი „მოზრდანი“ (a) (b) – **ზოჯ-**ძირშივე ლექსიკურად გამოხატული მრავლობითით და მისი ოპოზიციური სემანტიკის **მორთი** „მოდი“ (c) (d) – **რთ-** მხოლობითის ძირით, რომელსაც მრავლობითად აქცევს ფლექსიური სუფიქსი **-თ** (1.4):

a. უნჩაშ პატონი, მოზოჯ-ი – V_R : PL

b. უნჩაშ პატონი, მოზოჯ-თ – V_R : PL-PL_{SUF}

c. უნჩაშ პატონი, ქუმორთი – V_R : SG

d. უნჩაშ პატონი, ქუმორთ-თ – V_R : SG- PL_{SUF}

e. უნჩაშ პატონ-ეფ-ი, მოზოჯ-თ / ქუმორთ-თ – V_R : PL/SG -PL_{SUF}

პატონი-PL, მოზრდანი-PL / მოდი- PL

1.2 ლაზურში a, b და d მოდელების გამოვლენა შეზღუდულია, ერთი მხრივ, ამ ენისთვის ბრძანების ***ზოჯ-** ძირის უქონლობის გამო, მეორე მხრივ, ლექსიკურად მხოლობითის გამომხატველ **ხთ-** (მოხთი „მოდი“) ძირს მრავლობითობის **-თ** ფლექ-

სიური სუფიქსის დართვით აღინიშნება ზმნასთან შეწყობილი არგუმენტის გრამატიკული რიცხვი; ადრესატი მრავალია და არა ერთი.

f. იბრაჰიმ ეფენდი, **მოხთი** – V_R : SG

g. მუსაფირ-**ეფე მოხთი-თ** – $N-PL_{SUF} -V_R$: SG- PL_{SUF}
სტუმარი -PL მოდი-PL

2. *აღტერნაცია ადრესატის გამომხატველი ლექსიკური ინვენტარის შენაცვლებით.*
ზემოთ განხილულ (a-f) მოდელებში სახელებით გამოხატული მისამართი პირების ჩანაცვლება მეორე პირის ნაცვალსახელებით ან სახელებით „პატონო“-ს გარეშე ცალსახად დაადგენს თავაზიან ფორმებს.

მეგრული: a1. [უნჩამ პატონი] = სი მოზოჯი-ი

b1. [უნჩამ პატონი] = თქვა მოზოჯი-თ

c1. [უნჩამ პატონი] = სი ქუმორთი

d1. [უნჩამ პატონი] = თქვა ქუმორთი-თ

e1. [პატონ-ეფი] = თქვა მოზოჯი-თ / ქუმორთი-თ

ლაზური: f1. [იბრაჰიმ ეფენდი] = სი მოხთი

g1. [მუსაფირ-ეფე] = თქვა მოხთი-თ

საანალიზო ენებში საკუთარი სახელით ჩანაცვლება საუკეთესო გზა ჩანს ადრესატ-რეფერენტთა რაოდენობასთან მიმართებით თავაზიანობის ნიშნით მარკირებული T და V ოპოზიციური მოდელების გამოსავლენად. ქართველურ ენებში საკუთარ სახელს არა აქვს მრავლობითი რიცხვი, ამიტომ მეგრულში (e2), ხოლო ლაზურში (g2) მოდელები დაუშვებელია.

მეგრული: a2. კოჩა [= სი], მოზოჯი – V

b2. კოჩა [= თქვა] მოზოჯი-თ – V

c2. კოჩა [= სი] ქუმორთი – T

d2. კოჩა [= თქვა] ქუმორთი-თ – V

e2. -----

ლაზური: f2. იბრაჰიმი [= სი] მოხთი – T/V

g2. -----

h. იბრაჰიმი [= თქვა] მოხთი-თ

საველე დოკუმენტაციის დროს რესპონდენტები გვიდასტურებენ, რომ მიმართვის (h) მოდელი ლაზურად საუბრისას არ გამოიყენება, თუმცა ტექსტებში იშვიათად, მაგრამ მაინც, იჩენს თავს იერარქიითა და სტატუსით განსხვავებული პირისადმი მიმართვის V ანუ თქვენობითი მოდელი; მაგალითად, ხოჯა („მასწავლებელი“) მოსამართლეს მიმართავს თქვენობით (ა-გ), თუმცა იმავე ტექსტებში მეფისთვის მისამართად იყენებს სი „შენ“ პირის ან სქანი „შენი“ კუთვნილებით ნაცვალსახელს (დ-ე):

(ა) იხნი მომჩით, აია ფაიოზი სუმ ფაა *თქვან* გეგჩათ (კალანდია 2008:213, 16-18).

„ნება მომეცით, ეს ურო სამჯერ თქვენ დაგარტყათ“.

(ბ) **თქვან** გონომოკიდაგინონანია, ოხოიშა მენდომოჩქევეითა, ქობძიი ოხორჯაია.
„თქვენ უნდა ჩამომახროთო, სახლში გამაგზავნეთო, ვნახო ცოლიო“.

(გ) **თქვან** სოლუნეი ნენა მომჩითია.
„თქვენ საბოლოო სიტყვა მომეცითო“.

შდრ.:

(დ) **სი** ნოსეი კოჩი გშინაფან (კალანდია 2008:205, 6-7).
„შენ ჭკვიან კაცად მიგიჩნევენ“.

კუთვნილებითი ნაცვალსახელი **თქვანი**, რომელიც ლექსიკურ-გრამატიკულად ერთზე მეტი პირის კუთვნილების გამომხატველია, მეგრულ და ლაზურ ტექსტებში ერთ ადრესატთან მიმართებითაც გვხვდება (ე), (ვ), ასეთ შემთხვევაში მიმართვა თავაზიანია,

(ე) ფათიშაი: მუ გინონ, მუ ბალჩიში მექჩა?
„რა გინდა, რა საგანძური მოგცე?“

ბიჭი: **თქვანი** საღლულონი მინონ
„თქვენი სიცოცხლე მინდა“ (კალანდია 2008:186, 9-10).

(ვ) ბიჭი მეფეს: პამპილუფექ **თქვანი** ემრი ილლა იქიფან (კალანდია 2008:205, 14-15).
„ჯალათები თქვენს ბრძანებას შეასრულებენ“

თუმცა იმავე ტექსტებში მაღალი იერარქიის პირთან მისამართად პარალელურად მხოლობითის **სქანი** „შენი“ ფორმაც გვხვდება. შდრ. მაგალითი (ზ):

(ზ) მა **სქანი** კაინობამ მეტი მუთუ ვა მინტი (კალანდია 2008:205, 12-13).
„მე შენი კარგად ყოფნის მეტი არაფერი მინდა“

II. კო-ოკურენციის წესები თავაზიანობისათვის

კო-ოკურენცია (თანაპოვნირება) გულისხმობს სინტაგმატიკურ სტრუქტურაში სიტყვებს შორის დასაშვები ლოგიკურ-კოჰერენტულობის დადგენას. მიმართვის სოციოლინგვისტური სტატუსი არის თუ არა ის თავაზიანობის ფორმა, დგინდება ადრესატების რაოდენობასთან (resp. ერთი და ერთზე მეტი) მიმართებით, რაც წესების დონეზე ასეთ სახეს იღებს:

წესები მეგრულისათვის

1.1. თუ **ზოჯ-** ძირის შემცველი ფუძითაა ზმნა გამოხატული¹ და მასთან შეწყობილი საკუთარი სახელი ან ნაცვალსახელი ერთ ადრესატს მიემართება, წინადადება თავაზიანია; ამას აპირობებს თავად ძირში კოდირებული თავაზიანობის სემანტიკა. იხ. მოდელები (a) (a1) (a2).

¹ მეგრულში აღნიშნული გავრცელებულია **ზოჯ-** „ბრძანება“ ძირისგან წარმოქმნილ ყველა ზმნურ და ნომინალურ/ნაზმნარ ფუძეზე, რომლებიც უკავშირდება თქმის, სვლის/სიარულის, ჯდომის, ადგომის, არსებობის მნიშვნელობებს, ამიტომ შესაძლებელია მათი განზოგადება ამ მნიშვნელობებთან მიმართებით.

1.2. *თქვა* ნაცვალსახელი თუ თანაპოვნეირია *ზოჯ-* ძირთან, მაშინ ის აჩენს მრავლობითობის *-თ* სუფიქსს; წინადადება თავაზიანია, თუ ნაცვალსახელის რეფერენტით ერთი ადრესატია. იხ. მოდელები (b) (b1) (b2).

2.1. თუ წინადადება არ შეიცავს *ზოჯ-* ძირიან სხვადასხვა მნიშვნელობის ფუძეებს, მაგრამ შეიცავს *თქვა* პირის ან/და *თქვანი* – კუთვნილებით ნაცვალსახელებს ზმნაში გრამატიკული მრავლობითობის *-თ* სუფიქსით, მაშინ საკითხი წყდება ადრესატ-რეფერენტის რაოდენობით: თუ ერთია, მაშინ ნაცვალსახელიც და სუფიქსიც თავაზიანობის გამომხატველია, თუ მრავალია, მაშინ შეიძლება იყოს ერთიც და მეორეც, რაც კონტექსტურია (d) (d1) (d2).

2.2. თუ წინადადებაში არის სიტყვა *პატონი* „პატონო“, ყველა ასეთი წინადადება თავაზიანია, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა მასთან თანაპოვნეირია *სი* „შენ“ ნაცვალსახელი და მხოლოდითი რიცხვის ზმნური ფორმა, ასეთია (c) და მასში ირონიაც შეიძლება იყოს გამოხატული; *პატონი* „პატონო“ სიტყვის შემცველი წინადადების არათავაზიანობას ადასტურებს ალტერნატიული (c1) და (c2) მოდელები, რომლებიც არ უკავშირდება თავაზიანობას. აღნიშნული მოდელი დროში შეცვლილია; მეგრულ ტექსტებში მიმართვისათვის ჩანართებად ხშირად გამოყენებულია ფრაზა: *სი ჩქიმ პატონ რეჩინი* „შენ რომ ჩემი პატონი ხარ“, რომელშიც ნაცვალსახელების, ზმნისა და სახელისაგან შემდგარი კონკორდი გრამატიკულად მხოლოდითია, თუმცა ფრაზა პატივისცემის გამომხატველია.

მეგრულის პირველი სამი წესი ლაზურზე ვერ ვრცელდება, ამ ენაში თავაზიანობის აღმნიშვნელი ზმნური ძირის არარსებობის გამო.

თუ სამეტყველო აქტი შეიცავს თავაზიანობის გამომხატველ *ეფენდი* „პატონო“, ან რომელიმე მაღალი იერარქიის აღმნიშვნელ სახელს, მასთან ჩანაცვლებადია მხოლოდ მხოლოდითი რიცხვის ნაცვალსახელი *სი* „შენ“ ნაცვალსახელი, ხოლო თანაპოვნეირია ზმნა მხოლოდითი რიცხვში. ზმნისა და სახელის რიცხვის ცვლა ოდენ გრამატიკული მრავლობითობის გამოხატვას ემსახურება, როგორც მას აჩვენებს მოდელები (f) (f1) (f2).

III. სოციოლინგვისტური კონტექსტის მნიშვნელობა თავაზიანობის დადგენისთვის

წინამდებარე პუბლიკაციის შედეგები ასევე ემყარება სავსელე ლინგვისტურ მასალას, რომელიც დაეფუძნა ანკეტირებისა და ნახევრად სტრუქტურირებული ინტერვიუების მეთოდებს. მეგრულის მასალა დოკუმენტირებულია სამეგრელოში, ხოლო ლაზურისა – სარფში. ანკეტური მონაცემები შეიცავს ინფორმაციას სოციალური და ასაკობრივი იერარქიის ნიშნით კლასიფიცირებული ადრესატისადმი მიმართვის დროს გამოყენებული ნაცვალსახელების შესახებ. მონაცემთა დამუშავება ცხადყოფს, რომ მეგრულისა და ლაზურის თანამედროვე სოციოლინგვისტურ სიტუაციაში ნაც-

ვალსახელური მიმართვით თავაზიანობის გამოხატვისათვის ორი განსხვავებული სტრატეგიის გამოყენება არის შესაძლებელი: 1) *სი „შენ“*, როგორც ადრესირების ერთადერთი ვარიანტი და 2) *სი – თქვა „შენ – თქვენ“* შეპირისპირებით. ის ფაქტი, რომ სოციოლინგვისტური გარემო ცვალებადია დროსთან ერთად, კარგად ჩანს ამ ორი სტრატეგიის თანაარსებობაში: პირველში ენის სოციოლინგვისტური განვითარების უძველესი შრეა ასახული, ვინაიდან იგი მხცოვან რესპონდენტებში დღესაც ვლინდება, ხოლო მეორე ახალია, შედარებით ახალგაზრდა პოპულაციაში დასტურდება და განათლების ენის გავლენით ჩანს მიღებული. საგულისხმოა, რომ მხოლოებითი დასმული ნაცვალსახელი თავაზიანობის თვალსაზრისით ნეიტრალურია, თუმცა ასაკოვან სოციუმში მისი გამოყენება პატივსაცემი ადრესატისადმი არ ითვლება უპატივცემულობად. მაგალითად, პატივსაცემი ადამიანისადმი მიმართვა ფორმულით *ვო, სი „ჰეი/ჰაუ, შენ“* სოციოლინგვისტურად ყველაზე ძველი საფეხური ჩანს, ხოლო მიმართვისას *სი „შენ“* ნაცვალსახელის რეფერენცირების შეზღუდვა, მისი გამოყენებისაგან თავის შეკავება უფრო გვიანდელი და, ამდენად, გარდამავალიც ფამილარობა-თავაზიანობის *შენ თქვენ* ოპოზიციით გამოხატვის საფეხურისკენ.

პატონი „პატონო“ სიტყვასთან *სი „შენ“* ნაცვალსახელის კომბინირება მეგრულში, როგორც ერთადერთი ვარიანტი, დღესაც რჩება მიმართვის მყარ ფრაზეოლოგიურ შესიტყვებებში – *სი ჩქიმ პატონი რეჩინი* „შენ რომ ხარ ჩემი პატონი / შენ ხარ ჩემი პატონი“; *იახა, პატონი, სი ჩქიმ რეჩინი* „დიახ, პატონო, შენ რომ ჩემი ხარ“ – და მიანიშნებს, რომ *სი – პატონი „შენ – პატონო“* აბსოლუტურად დაშვებული სოციოლინგვისტური კორელაციაა, რომელიც თავაზის ნიშნით ნეიტრალურია, მაგრამ პატივისცემის გამომხატველი. ასეთივე ვითარება ჩანს ლაზურშიც, როცა *ეფენდი „პატონო“* სიტყვასთან წინადადებაში თანაპოვნირია *სქანი „შენი“* ნაცვალსახელი ან ზმნის მხოლობითი რიცხვის ფორმა:

(თ) **იბრაიმ ეფენდი**, მანთი ხელებელი მოულუ **სქანდაია** (კალანდია 2008:31, 28-30)

„იბრაჰიმ პატონო, მეც გახარებული მოვდივარ შენთან“.

(ი) **ეფენდი კოჩი**, ამუს ფაა... **ვა გუნულა?** (კალანდია 2008:140, 32-34)

„პატონო, ამას ფული არ გამოართვა“.

თავაზიანობის თვალსაზრისით ნეიტრალური ნაცვალსახელის ფონზე სოციალური და იერარქიული განსხვავებულობით შეპირობებული თავაზიანობა ძველ თაობაში გამოხატული იყო სახელით მიმართვისაგან „თავის არიდების სტრატეგიებით“, კერძოდ, ისინი ვლინდებოდა ისეთი სოციოლინგვისტური ფენომენებით, როგორებიცაა: *სახელიშ ფულუა* „სახელის დამალვა“ და *სახელიშ გინოთირა* „სახელის შეცვლა“ (კარტოზია და სხვ. 2010:515; აფრიდონიძე 2023:180); სოციოლინგვისტთა განმარტებით, ეს არის ირიბი და ერთგვარად დამაბნეველი მიმართვის ფორმა, თუმცა ყველაზე თავაზიანი.

დასკვნა

ნაცვალსახელებით თავაზიანობის გამოხატვა მნიშვნელოვანი სოციოლინგვისტური მახასიათებელია უმწერლობო მეგრულისა და ლაზურისთვის; ამ ენებში ნაცვალსახელი მკაფიოდ გამოხატავს პირის სოციალურ სტატუსს, იერარქიას, დისტანციასა და პატივისცემას, რაც ხშირად ეფუძნება სოციუმში მიღებულ კულტურულ ნორმებს. მეგრულსა და ლაზურში თავაზიანობა მჭიდროდ უკავშირდება გრამატიკულად (ზმნებისთვის) თუ ლექსიკურად (ზმნებისა და ნაცვალსახელებისთვის) გამოხატულ მრავლობითობას, ვინაიდან ეს უკანასკნელი ხშირად არის პირველისათვის სოციოლინგვისტური მარკერი, განსაკუთრებით მაშინ, თუ ადრესატ-რეფერენტი ერთი პერსონაა. საანალიზო ზეპირ ენებში T/V ოპოზიცია მკვეთრად ვლინდება მხოლოდ ფორმალურ გარემოში, ძირითადად ახალგაზრდებში, ხოლო T (სი „მენ“), როგორც ერთადერთი მიმართვის ნაცვალსახელი, შენარჩუნებულია ყველა სხვა სიტუაციაში, სტატუსისა თუ იერარქიის მიუხედავად. ამ თვალსაზრისით დიფერენცირებისათვის ორივე ენაში გამოყენებულია ზმნის მარკირება მრავლობითობის სუფიქსით ზმნის ყველა ტიპში, ხოლო მეგრულში დამატებით ზოგჯერ ლექსიკური მრავლობითის ჩანაცვლება შეზღუდული სემანტიკის ზმნებში. თავაზიანობის ნორმების ცვლილება თაობებს შორის აშკარაა, ვინაიდან ტრადიციული ურთიერთობის ნორმები დროში ცვალებადია, რაც, თავის მხრივ, აისახება ენაში და მნიშვნელოვან სოციოლინგვისტურ საკითხს წარმოადგენს.

ლიტერატურა

- აფრიდონიძე 2023:** შ. აფრიდონიძე, *მიმართვის ფორმები ახალ ქართულში: სტრუქტურა და ფუნქციონირება*, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.
- ბრაუნი 1988:** F. Braun, *Terms of address: Problems of patterns and usage in various languages and cultures*, De Gruyter, Berlin.
- ბრაუნი, გილმანი 1960:** R. Brown, A. Gilman, *The Pronouns of Power and Solidarity. Style in Language*, ed. Thomas A. Sebeok, , Mass.: MIT Press, Cambridge, pp. 253-76.
- ბრაუნი, ლევისონი 1987:** P. Brown, S. C. Levinson, *Politeness: Some universals in language usage*, Cambridge University Press, Cambridge.
- გერსამია, გოგია 2025:** რ. გერსამია, თ. გოგია, მიმართვის ფორმათა კლასიფიკაცია მეგრულსა და ლაზურში: „ენა და კულტურა“, №33.
- ერვინ-ტრიპი 1969:** S. Ervin-Tripp Sociolinguistics. *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol.4. Ed. By L. Berkowitz. New York: Academic Press, pp. 93-107
- ერვინ-ტრიპი 1972:** S. Ervin-Tripp, On Sociolinguistic Rules: Alternation and Co-occurrence, *Sociolinguistics*, Ed. by J. B. Pride, J. Holmes, Penguin, Harmondsworth 225-240.

- კალანდია 2008:** თ. კალანდია, *ლაზური ტექსტები*, გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი.
- კარტოზია და სხვ. 2010:** გ. კარტოზია, რ. გერსამია, მ. ლომია, თ. ცხადაია, *მეგრულის ლინგვისტური ანალიზი*, „მერიდიანი“, თბილისი.
- კიკვიძე, ჭანტურია 2003:** Z. Kikvidze, R. Tchantouria, Joint parameterization of honorifics and terms of address in Kartvelian languages. In D. De Jongh, H. Zeevat, & M. Nilsenová (Eds.), *Proceedings of the 3rd and 4th International Symposium on Language, Logic and Computation* (pp. 53-57).: ILLC Scientific Publications, Amsterdam.
- კიკვიძე 2015:** ზ. კიკვიძე, *სოციოლინგვისტიკური ნარკვევები*, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.
- მალინოვსკი 1923:** B. Malinowski, The Problem of Meaning in Primitive Languages, In: C. K. Ogden & I.A. Richards (Eds.), *The Meaning of Meaning*, K. Paul, Trend, Trubner. London, pp. 296-336.
- ფაჩულია 2012:** ლ. ფაჩულია, მიმართვის სახელურ ფორმათა ჯგუფები მეგრულში ფ. ბრანის კლასიფიკაციის მიხედვით, *კავკასიოლოგიური ძიებანი*, თბილისი, გვ., 109-112.